

Istina o zlu

John Grey

Istina o zlu

John Grey

The Guardian

Kad Barack Obama obećava da će uništiti ISIS-ov „brend zla“ i David Cameron izjavljuje da je ISIS „zla organizacija“ koja mora biti uništena, odzvanja presuda Tonyja Blaira Sadamu Huseinu: „Ali čovjek je unikatno zlo“. Blair je to konstatovao u novembru 2002. godine, četiri mjeseca prije invazije na Irak, kada je pozvao šest stručnjaka u Downing Street da ga upoznaju sa mogućim posljedicama rata. Stručnjaci su upozorili da je Irak komplikovana zemlja, podijeljena dubokim unutarnjim neprijateljstvima, kojim Saddam dominira više od 35 godina. Uništavanje režima bi napravilo vakuum; zemlja bi mogla biti uzdrmana sunitskom pobunom te odvedena u građanski rat. Ove opasnosti su Premijera ostavile bez reakcije. Ono što je bilo važno jeste Sadamova moralna kvarnost. Podijeljeno društvo nad kojim je on vladao bilo je nevažno. Osloboditi se tiranina i njegovog režima, a snage dobra će prevladati.

Ako je Saddam bio unikatno zlo prije 12 godina, prema mišljenju naših vođa ISIS je zlo današnjice. Dok se prije nekoliko mjeseci nije uvukla u Irak, grupa džihadista bila je samo jedna od nekoliko koji su imali koristi od

kampanje koju su vodile zapadne vlade i njihovi despotski saveznici u Zalivu kao potpora borbi sirijske opozicije da zbací Bašara al Asada. Od tada je ISIS-ovo djelovanje konstantno i intenzivno obznanjivano, ali nije bilo nikakve promjene u okrutnom divljaštvu grupe koja je uvijek praktikovala ono što je radikalni islamistički teoretičar pod pseudonimom Abu Bakr Naji opisao u internetskom priručniku „Upravljanje divljaštvom” 2006. godine.

Otkako je proizašao iz Al-Qaide prije nekih 10 godina, ISIS je jasno izrazio svoje opredjeljenje i stav da kolje nevjernike, zarobljava žene i briše zajednice koje se neće pokoriti njegovoj ultra-fundamentalističkoj interpretaciji islama. U svojim pažljivo izrađenim internetskim video zapisima, ISIS sam reklamira te zločine. Nikada nije bilo sumnje da ISIS praktikuje metodičko divljaštvo kao integralni dio svoje ratne strategije. To nije spriječilo neuspjeli pokušaj američke i britanske vlade da u kolovozu prošle godine pruže vojnu podršku sirijskim pobunjenicima – što je moglo dovesti do toga da ISIS postane najmoćnija sila u zemlji.

U tom kontekstu, lako se da zaključiti da priča o zlu u međunarodnim sukobima nije ništa više od cinične tehnike oblikovanja javnih percepcija. Ali, to bi bilo pogrešno. Blairova tajna – koja je ključna za savremenu politiku nije cinizam. Cinik je neko ko svjesno djeluje protiv onoga za što on ili ona znaju da je istina. Previše moralno zakržljao da bi bio sposoban za lažljivost za koju je često optuživan, Blair misli i djeluje na pretpostavci da ono što potpomaže pobjedu onoga što on vjeruje da je dobro mora biti istinito.

Ovde je Blair isti kao većina zapadnih lidera. Nije da su opsjednuti zlom. Tačnije, oni zapravo ne vjeruju u zlo kao trajnu stvarnost u ljudskom životu. Ako njihova grozničava retorika išta znači, to je da zlo može biti pobijeđeno. Vjerujući u to, oni koji danas nama vladaju odbacuju centralni uvid u zapadnu religiju, koja se nalazi također u grčkoj tragičnoj drami i radu rimskih povjesničara: destruktivni ljudski sukob ukorijenjen je u manama samih ljudskih bića. U ovom staromodnom razumijevanju, zlo je sklonost destruktivnom i samodestruktivnom ponašanju koje je ljudski univerzalno. Moralne norme postoje da bi se suzbila ta urođena ljudska slabost; ali moral je krhka vještina koja se redovito ruši. Suočavanje sa zlom zahtijeva prihvatanje da ono nikada neće otići.

U sadašnjem trenutku nijedno gledište o stvarima ne bi moglo biti više strano. Kakav god da je njihov položaj u političkom spektru, skoro svi oni koji

nad nama vladaju drže se neke verzije meliorističkog liberalizma koji je uobičajeno zapadno vjerovanje, koje uči da ljudska civilizacija napreduje – ma koliko nesigurno – do tačke iza koje najgori oblici ljudske destruktivnosti mogu biti prevaziđeni. Prema ovom gledištu, zlo, ako takvo nešto uopšte postoji, nije imanentna ljudska mana, već proizvod neispravnih društvenih institucija, koje se vremenom mogu trajno poboljšati.

Većina zapadnih lidera odbacuje gledište da je destruktivni ljudski sukob ukorijenjen u manama ljudskih bića. Paradoksalno, ovo vjerovanje u iščezavanje zla je ono što je u osnovi histeričnog prizivanja zla koje je u posljednje vrijeme postalo tako istaknuto. Danas ima mnogo loših i žalosnih sila u svijetu, i to su one koje podrivaju vjerovanje u ljudsko poboljšanje koje se demonizuje kao „zlo“. Tako, naprimjer, ono što uznemirava Zapad u vezi Vladimira Putina nije toliko progon gay populacije, ili prijetnja susjedima Rusije pokušajem da ponovo uspostavi svoju imperijalnu moć. Činjenica je da njemu nema mjesta u liberalnoj šemi kontinuiranog ljudskog napretka. Kao rezultat toga, ruski lider može biti samo zlo. Kada je Džordž Buš pogledao u Putinove oči na moskovskom samitu u maju 2002. godine, izjavio je: „Bio sam u stanju da prodrem u njegovu dušu“. Kada je Džo Bajden posjetio Kremlj 2011. godine, imao je veoma drugačiji utisak, govoreći Putinu: „Gospodine premijeru, gledam vam u oči, i mislim da nemate dušu“. Prema navodima Bidena, Putin mu se nasmiješio i odgovorio: „Razumijemo se.“ Religijski jezik govori: devet godina ranije, Putin je bio pragmatični vođa s kojim bi Zapad mogao da radi; sada je bio bezdušni đavo.

Međutim, na Bliskom istoku se pokazalo da je preovlađujući liberalni svjetonazor dokazano najčešće pogrešno vođen. Na kraju, možda je baš nemogućnost zapadnih lidera da razmišljaju mimo meliorističkih vjerovanja uzrok njihovom neuspjehu da uče iz iskustva? Nakon više od jedne decenije intenzivnog bombardovanja, poduprtog masivnim kopnenim snagama, Talibani nastavljaju da kontrolišu veći dio Avganistana i izgleda da ponovo dobijaju zemlju natrag dok se američka misija povlači. Libija – preko čije je predaje David Cameron trijumfovao prije samo tri godine, nakon upotrebe zapadnih vazdušnih snaga da pomogne rušenju Gadafija – sada je anarhična rupa u paklu koju nijedan zapadni vođa nije mogao sigurno posjetiti. Neko bi mogao pomisliti da će takvo iskustvo biti dovoljno da odvрати vlade od budućih treniranja promjene režima? Ali naši lideri ne mogu priznati ograničenost svoje moći. Oni ne mogu prihvatiti da bi uklanjanjem jedne vrste zla mogli uspjeti

samo da dovedu do drugog – anarhije umesto tiranije, islamističke popularne teokratije umjesto sekularne diktature. Njima je potrebna priča o kontinuiranom napretku da bi sačuvali svoj osjećaj da mogu djelovati smisleno u svijetu, tako da se oni iznova i iznova pokreću kako bi ponovili svoje prošle neuspjehe.

Mnogi smatraju ove zapadne intervencije samo vježbama geopolitike. Ali, moralni infantilizam nije ništa manje bitan u objašnjavanju uporne ludosti zapadnih vlada. Iako je jasno da se ISIS ne može trajno oslabiti sve dok se rat protiv Asada nastavlja, ova činjenica se zanemaruje – i to ne samo zato što su se mirovnim sporazumu nastalom posredstvom Zapada koji je ostavio Assada na vlasti suprotstavile zaljevske države koje su stale na stranu džihadista u Siriji. Još važnije, svaki takav dogovor bi značio davanje legitimiteta režimu koji su zapadne vlade osudile kao zlo više od bilo koje zamislive alternative. U Siriji su stvarne alternative opstanak u nekoj formi Asadovog sekularnog despotizma, radikalnog islamističkog režima ili nastavak rata i anarhije. U liberalnoj političkoj kulturi koja prevladava na Zapadu, izbor naroda između ovih opcija je nemoguć.

Postoje neki koji misle da je sama ideja zla zastarjeli ostatak religije. Za većinu sekularnih mislilaca, ono što je u prošlosti definisano kao zlo je izraz društvenih zala koje se u načelu mogu ispraviti. Ali ti isti mislioci vrlo često prizivaju zle sile kako bi objasnili neuspjeh čovječanstva u napredovanju. Sekularizacija modernog moralnog vokabulara, za koju su mnogi vjerovali da je u toku, nije se dogodila: javni diskurs o dobru i zlu nastavlja se ukorjenjivati u religiji. Ipak, ideja zla na koju se poziva nije ona koja se pojavljuje u centralnim religijskim tradicijama Zapada. Vjerovanje da se zlo konačno može prevazići ima više zajedničkog sa dualističkim heresima antičkog doba i srednjeg vijeka nego sa bilo kojom zapadnjačkom vjerskom ortodoksijom.

Radikalni dualistički pogled na svijet, u kojem su dobro i zlo odvojene sile koje su postojale od početka vremena, imali su drevni Zoroastrijci i Manihejci. Ove religije nisu se suočile s problemom s kojim su se kršćanski apologeti borili tako bolno i tako dugo – kako pomiriti postojanje svemoćnog i potpuno dobrog Boga sa činjenicom zla u svijetu. Svjetonazor Džordža Buša i Tonija Blera obično se opisuje kao manihejski, ali to je nepravedno prema drevnoj religiji. Mani, prorok iz trećeg vijeka koji je osnovao ovu vjeru, izgleda da je vjerovao u neizvjesnost ishoda borbe dobra i zla, dok Buš i Bler nikad ne sumnjaju u konačni trijumf dobra. Odbijajući da prihvate trajnost zla, oni se ne razlikuju od većine zapadnih vođa.

Zapad svoje ideje o zlu duguje hrišćanstvu, ali da li će te ideje priznati Isus – disidentski jevrejski prorok iz je čijeg života i izreka sveti Pavle inicirao hrišćansku religiju – otvoreno je pitanje. Personalizacija zla kao demonske prisutnosti nije obilježje biblijskog judaizma, gdje se lik Sotone pojavljuje uglavnom kao glasnik ili tužitelj poslan od Boga da bi izazvao zlostavljače. Unatoč tvrdnjama vjernika i napretku u učenju, ne zna se dovoljno da bi se artikuliralo ono u šta je sam Isus vjerovao? Ono što je jasno je da je hrišćanstvo imalo nekoliko sasvim različitih shvatanja zla.

Konvertirajući iz maniheizma, Sveti Augustin je uspostavio moćnu ortodoksiju u četvrtom vijeku kada je pokušao da razdvoji hrišćanstvo od dualizma i tvrdio da zlo nije nezavisna sila koja je postojala naporedo s dobrom, već je došla na svijet kada su ljudska bića zloupotrijebila dar slobodne volje. Odražavajući Augustinove osobne prijepore, ideja prvog grijeha, koju je razvio, igraće ulogu u nezdravoj preokupaciji seksualnošću koja se pojavljuje tokom većine istorije hrišćanstva. Ipak, stavljanjem izvora zla u ljudska bića, Avgustinovo tumačenje je humanije od mitova u kojima je zlo zlokobna sila koja radi na potkopavanju ljudske dobrote. Oni koji vjeruju da se zlo može iskorijeniti imaju tendenciju da se identificiraju s dobrom i napadnu svakoga za koga vjeruju da stoji na putu njihove pobjede.

Avgustin je imao ogroman uticaj, ali dualistički pogledi u kojima zlo postoji kao nezavisna sila stalno su izbijali kao heretičke tradicije unutar kršćanstva. Katarski pokret koji se razvio u nekim dijelovima Evrope u 13. vijeku oživio je manihejsku kosmogoniju u kojoj je svijet djelo ne dobrog Boga već zlonamjernog anđela ili demiurga. Suparničku herezu promovisao je teolog Pelagije iz četvrtog vijeka, protivnik Avgustina koji je negirao prvobitni grijeh dok je snažno potvrđivao slobodnu volju, i vjerovao da ljudska bića mogu biti dobra bez božanske intervencije. Više od bilo kog drevnog grčkog filozofa, Pelagije je stavio ideju ljudske autonomije u središte svog razmišljanja. Iako je sada gotovo zaboravljen, ovaj heretički kršćanski teolog ima potpuno pravo da ga se smatra istinskim ocem modernog liberalnog humanizma.

U svojim službenim oblicima, sekularni liberalizam odbacuje ideju zla. Mnogi liberali bi voljeli da ideju zla zamijeni diskurs zla: umjesto toga, trebalo bi razgovarati o tome kako ljudi nanose štetu jedni drugima i sebi. Ali ovaj pogled predstavlja problem zla koji je izuzetno sličan onome koji zabrinjava kršćanske vjernike. Ako je svako ljudsko biće rođeno kao liberal – kao što izgleda da veruju Pelagijevi učenici posljednjih dana – zašto onda toliko njih,

naizgled svojom slobodnom voljom, daje svoje živote režimima i pokretima koji su suštinski represivni, okrutni i nasilni? Zašto ljudska bića svjesno nanose štetu drugima i njima samima? U nemogućnosti da navedu ove činjenice, liberali su pribjegli jeziku tamnih i zlih sila, slično kao kod dualističkih religija.

U želji da istjeraju zlo iz modernog uma, sekularni liberali su na kraju izgradili drugu verziju demonologije. Napori vjernika da objasne zašto Bog dopušta gnusnu patnju i nepravdu nisu proizveli ništa što je uvjerljivo; ali su barem vjernici priznali da su putevi Božiji misteriozni. Iako je na kraju prihvatio božansku volju, na pitanja koja je Job postavio Bogu nikada nije odgovoreno. Uprkos svim naporima da pronade rješenje, Augustin je priznao da ljudski razum nije na visini zadatka. Nasuprot tome, kada sekularni liberali pokušavaju da objasne zlo u racionalnim terminima, rezultat je primitivnija verzija manihejskog mita. Kada se čovječanstvo pokaže otpornim na poboljšanje, to je zato što snage tame – zli sveštenici, demagoški političari, predatorske korporacije i slično – rade na tome da osujete univerzalnu borbu za slobodu i prosvjetljenje. Ovdje je lekcija. Prije ili kasnije, svako ko vjeruje u urođenu ljudsku dobrotu je dužan iznova izumiti ideju zla u grubljoj formi. U cilju iskorjenjivanja zla iz modernog uma, sekularni liberali su na kraju izgradili drugu verziju demonologije, u kojoj se anatematizira sve što se ističe protiv onoga što se smatra racionalnim tokom ljudskog razvoja.

Gledište da je zlo u suštini banalno, koje je predstavila Hannah Arendt u svojoj knjizi Eichmann u Jeruzalemu (1963.), još je jedna verzija moderne utaje zla. Arendt je sugerisala da ljudska bića čine zločine iz svojevrzne gluposti, upadajući u stanje nepromišljenosti u kojem se upuštaju u prakse koje nanose strašne patnje drugim ljudskim bićima. Takva je moralna inercija, tvrdila je Arendt, omogućila Eichmannu da preuzme vodeću ulogu u izvršenju holokausta. Arendenina teorija banalnosti zla teži odbrani Eichmannovih postupaka iznešenih na njegovom suđenju: nije imao izbora da radi ono što je radio. Ona je Eichmanna predstavljala kao bezličnog birokratu koji obavlja dobro definisanu funkciju u bezličnoj birokratskoj mašini; ali nacistička država je zapravo bila u velikoj mjeri haotična, s različitim institucijama, odjelima vlade i pojedincima koji su se natjecali za Hitlerovu naklonost. Pažljivo istorijsko istraživanje koje je David Cesarani proveo u svojoj knjizi Eichmann: njegov život i zločini (2004.) sugerira da Eichmann nije bio pasivno oruđe države, već je odlučio da služi sistemu. Kada je organizovao deportaciju i masovno ubijanje Jevreja, on nije samo nastavljao svoju karijeru u nacističkoj hijerarhiji. Ono što je učinio odraz

je njegovog dubokog antisemitizma. Eichmann je učestvovao u holokaustu jer je to želio. U tome se nije razlikovao od mnogih drugih, iako su njegovi zločini bili veći.

Nema sumnje da je nešto slično tipu zla koje je Arendth identifikovala dovoljno realno. Veliki dio populacije u Njemačkoj je išao uz nacističku politiku rasnog progona i genocida iz motiva koji su uključivali društvenu sukladnost i poslušnost autoritetu. Broj ljekara, nastavnika i advokata koji su odbili da provedu nacističku politiku, bio je veoma mali. Ali opet, ovo nije bila samo pasivna poslušnost. Sve dok nije postalo jasno da bi Hitlerov rat mogao biti izgubljen, nacizam je bio izuzetno popularan. Kako je veliki američki novinar William Shirer izvijestio u svom svjedočenju o usponu Hitlera, *Godine noćne more*:

„Većina Nijemaca, koliko sam dosada mogao vidjeti, nije shvatala da im je oduzeta njihova lična sloboda, da je toliko mnogo njihove divne kulture uništeno i zamijenjeno bezumnim barbarstvom, ili da su im život i rad bili podvrgnuti onom stepenu koji nikada ranije nije iskusio čak ni narod koji je već generacijama navikao na veliku regimentaciju... Čini se da ljudi nisu osjećali nikakvu nelagodu bivanja pod beskrupuloznom tiranijom. Naprotiv, činilo se da ga podržavaju sa istinskim entuzijazmom.”

Kada velike populacije ljudskih bića saraduju sa represivnim režimima, to ne mora biti zbog nepromišljenosti ili inercije. Liberalni melioristi vole da misle da ljudski život sadrži mnoge stvari koje su loše, od kojih neke nikada ne mogu biti potpuno eliminisane; ali ne postoji ništa što je urođeno destruktivno ili zlo u ljudskim bićima – ništa što drugim riječima, odgovara tradicionalnoj ideji zla. Ali, moguće je i drugačiji pogled, onaj koji se ne treba pozivati na teologiju.

Ono što je u prošlosti opisano kao zlo, može se shvatiti kao prirodna sklonost neprijateljstvu i razaranju, koegzistirajući u ljudskim bićima zajedno sa tendencijama ka simpatijama i saradnji. To je bio stav koji je Sigmund Freud iznio u slavnoj razmjeni pisama s Albertom Ajnštajnom 1931-32. Ajnštajn je pitao: „Da li je moguće kontrolisati mentalnu evoluciju čovjeka kako bi bio otporan na psihozu mržnje i destruktivnosti?“ Freud je odgovorio da „ne postoji vjerovatnoća da možemo potisnuti agresivne tendencije čovječanstva“.

Freud je sugerirao da su ljudi vođeni impulsima i instinktima, erosom i thanatosom, što ih je nagonilo na život i stvaranje ili uništenje i smrt. Upozorio je da ne misli da su te sile otjelotvorile dobro i zlo na jednostavan način. Bilo da

su radili zajedno ili u opoziciji, oba su bila neophodna. Čak i tako, Frojd je bio jasan da je glavna prijetnja bilo čemu što bi se moglo nazvati dobrim životom došla iz samih ljudskih bića. Krhkost civilizacije odražavala je podijeljenu prirodu ljudske životinje.

Umesto psihoanalize, može biti i neka vrsta evolutivne psihologije bi mogla osvijetliti ljudsku sklonost mržnji i uništenju. Poenta je u tome da destruktivno ponašanje ove vrste proističe iz inherentnih ljudskih mana. Ključno je da ovi nedostaci nisu samo ili čak uglavnom mentalni. Nijedan napredak u ljudskom znanju ne može zaustaviti ljude da napadaju i progone druge. Otrovne ideologije poput nacističkog „naučnog rasizma“ opravdavaju takvo ponašanje. Ali te ideologije nisu samo pogrešne teorije koje se mogu odbaciti kada se pokaže njihova nesipravnost. Slične ideje ponavljaju se kad god društvima prijete velike teškoće. Trenutno se, antisemitizam i etnički nacionalizam, zajedno sa mržnjom prema gay populaciji, imigrantima i drugim manjinama, ponovo pojavljuju na većem dijelu kontinenta. Toksične ideologije izražavaju i pojačavaju odgovore na društvene konflikte koji su generički ljudski.

Masovna podrška despotskim režimima ima mnogo izvora. Bez ekonomskih preokreta koji su uništili veliki dio njemačke srednje klase, nacisti bi možda i dalje ostali jedan dinamičan pokret. Nesumnjivo je bilo mnogo onih koji su gledali na nacistički režim kao na zaštitu od ekonomske nesigurnosti. Ali greška je pretpostaviti da kada se ljudi okrenu tiranima, to rade uprkos zločinima koje tirani čine. Veliki broj njih se divio tiranskim režimima i aktivno je podržao njihove zločine. Da nije postojao nacizam, nešto poput toga sigurno bi bilo izmišljeno u haosu međuratne Evrope.

Kada se Zapad u drugom svjetskom ratu uskladio sa SSSR-om, izabrao je manje od dva zla - oba zla radikalne vrste. Tako je mislio Vinston Čerčil, koji je rekao da će „piti i s đavolom“ ako bi to pomoglo da se uništi „taj zli čovjek“ – Hitler. Čerčilovo iskreno priznanje prirode izbora koji je napravio svjedoči o tome kako je plitak diskurs zla od tada postao. Danas nijedan zapadni političar ne može priznati donošenje takve odluke.

U svojoj dubokoj studiji *O kompromisima i pokvarenim kompromisima* izraelski filozof Avishai Margalit razlikuje režime koji se oslanjaju na okrutnost i ponižavanje, kao što su to učinili mnogi u istoriji, i one koji idu dalje, isključujući neka ljudska bića iz moralnih obzira. Opisujući ovo drugo kao radikalno zlo, on tvrdi da nacistička Njemačka spada u ovu kategoriju. Razlika

koju crta Margalit nije kvantitativno zasnovana na broju žrtava, već kategorički: nacistički rasizam je stvorio nepromjenjivu hijerarhiju u kojoj ne bi moglo biti zajedničkih moralnih veza. Margalit nastavlja da tvrdi – sigurno s pravom – da je u savezništvu sa Sovjetskim Savezom u borbi protiv nacizma, Zapad pravio neophodan i opravdan moralni kompromis. Ali to nije bilo zato što su nacisti bili veće zlo, kaže on. Zbog svog ugnjetavanja, Sovjetski Savez je ponudio viziju budućnosti koja je uključivala čitavo čovječanstvo. Gledajući većinu vrsta kao manje od ljudskog, nacizam je odbacio samu moralnost.

Ne bi trebalo biti sumnje da su nacisti jedini te vrste. Nijedan drugi režim nije pokrenuo projekat sistematskog istrebljenja koji je uporediv. Od početka sovjetskog sistema postojali su neki logori iz kojih je bilo teško izaći živ. Ipak, ni u jednom trenutku u sovjetskom gulagu nije bilo ništa slično nacističkim logorima smrti koji su postojali u Sobiboru i Treblinki. Nasuprot nekima iz postkomunističkih zemljama koji pokušavaju da negiraju činjenice, holokaust ostaje jedinstven zločin. Sudeći po Margalitovoj formuli, Sovjetski Savez je također bio upleten u radikalno zlo. Sovjetska država je provela politiku isključivanja iz društva „bivših ljudi“ – grupe koja je uključivala one koji su živjeli od nezarađenih prihoda, sveštenstva svih religija i carskih funkcionera – kojima je uskraćeno građansko pravo, zabranjeno da traže javnu funkciju i ograničen pristup novonastalom poretku. Mnogi su umrli od gladi ili su bili prebačeni u logore gdje su umirali od iscrpljenosti, pothranjenosti i brutalnog tretmana.

Ono što Margalit definiše kao radikalno zlo nije neuobičajeno. Kolonijalni genocid Herero populacije na njemačkom jugo-zapadnom dijelu Afrike (sada u Namibiji) početkom 20. stoljeća primjenjuje se na osnovi rasističke znanstvene ideologije koja je poricala humanost Afrikanaca. (Genocid je uključivao upotrebu Hererosa kao subjekata medicinskih eksperimenata, koje su vodili doktori od kojih su se neki vratili u Njemačku kako bi učili liječnike koji su kasnije bili uključeni u eksperimente na zatvoreniciima u nacističkim logorima.) Institucija ropstva u Americi i Južnoafrički aparthejd počivaju na istom negiranju. Odbijanje moralnog ugledanja na neke od onih kojima vladaju je karakteristika društava različitih varijacija mnogo puta i na različitim mjestima. U ovom ili onom obliku, dehumanizacija drugih izgleda da je univerzalna ljudska osobina.

Opisivanje ISIS-ovog ponašanja kao „psihopatskog“, kao što je to učinio David Cameron, grupu predstavlja kao više ljudski neprihvatljivu nego što

činjenice to dopuštaju. Osim što ih objavljuju na internetu, ISIS-ovi zločini se ne razlikuju mnogo od onih koji su počinjeni u mnogim drugim situacijama akutnog sukoba. Da navedemo samo neke od mnogo nedavnih primjera: ubistva talaca, masovna ubistva i sistematsko silovanje korišteni su kao metode ratovanja u bivšoj Jugoslaviji, Čečeniji, Ruandi i Kongu.

Kampanja masovnog ubijanja nikada nije samo izraz psihopatske agresije. U slučaju Isisa, ideologija vahabizma je odigrala važnu ulogu. Još od dvadesetih godina vladari saudijskog kraljevstva promovisali su ovaj brend iz 18. stoljeća veoma represivne i isključive verzije sunitskog islama kao dio projekta legitimizacije države Saudijske Arabije. U skorije vreme, saudijska sponzorstva vehabijske ideologije bila su odgovor na prijetnju koju predstavlja šiitski Iran. Ako je neuređeni prostor u kojem ISIS djeluje kreiran vježbama Zapada za promjenu režima, napredak grupe je također nusprodukt borbe za hegemoniju između Irana i Saudijaca. U takvim uslovima intenzivnog geopolitičkog suparništva ne može biti efikasne vlade u Iraku, kraja rata u Siriji i značajne regionalne koalicije protiv samoprozvanog kalifata.

Ali uspon ISIS-a je također dio religijskog rata. Ništa nije uobičajenije od tvrdnje da je religija sredstvo moći, koje vladajuće elite koriste da kontrolišu ljude. Nema sumnje da je to često tačno. Ali i suprotno gledište je istina: politika može biti nastavak religije drugim sredstvima. U Evropi je religija bila glavna sila u politici vijekovima. Kada se činilo da je religija u povlačenju, ona se obnovila u političkim vjeroispovijestima – jakobinizmu, nacionalizmu i različitim oblicima totalitarizma – koji su bili djelimično religiozni po prirodi. Nešto slično se dešava na Bliskom istoku. Podstaknut pokretima koji kombiniraju radikalni fundamentalizam sa elementima posuđenim iz sekularnih ideologija kao što su lenjinizam i fašizam, konflikt između šiitskih i sunitskih zajednica izgleda da će se nastaviti tokom generacija koje dolaze. Čak i ako je ISIS poražen, to neće biti posljednji pokret takve vrste. Uz rat, religija se ne smanjuje, već se stalno mijenja u hibridne oblike.

Zapadna intervencija na Bliskom istoku bila je vođena pogledom na svijet koji je i sam imao neke funkcije religije. Ne postoji činjenična osnova za mišljenje da nešto poput demokratske nacionalne države pruža model na kojem bi se region mogao preoblikovati. Države ove vrste su se pojavile u modernoj Evropi, nakon mnogo krvoprolića, ali njihova budućnost je daleko od sigurne i nisu cilj ili kraj modernog političkog razvoja. Sa empirijskog stanovišta, svaka krajnja tačka može biti samo čin vjere. Sve što se može posmatrati je niz

političkih eksperimenata čiji su ishodi veoma neizvjesni. Pokrenuta u okolnostima u kojima su se države pod okriljem Zapadnog kolonijalizma slomile pod utjecajem nedavne Zapadne intervencije, strašna ISIS-ova tiranija će otići u historiju kao jedan od ovakvih eksperimenata.

Slabost liberalizma zasnovanog na vjeri je u tome što ne sadrži ništa što bi pomoglo u izboru koji se mora napraviti između različitih vrsta i stupnjeva zla. S obzirom na ulogu Zapada u ostvarivanju anarhije u kojoj se Jazidi, Kurdi i druge zajednice suočavaju sa smrtonosnom prijetnjom, neintervencija je moralno kompromisna opcija. Ako su na raspolaganju dovoljna sredstva – nešto što se ne može uzeti zdravo za gotovo – vojna akcija može biti opravdana. Međutim, teško je vidjeti kako može postojati trajni mir na teritorijama gdje ne postoji funkcionalna država. Naši lideri su pomogli da se stvori situacija u kojoj njihov pogled na svijet ne može opstati: neukrotivi konflikt u kojem nema dobrih rezultata.